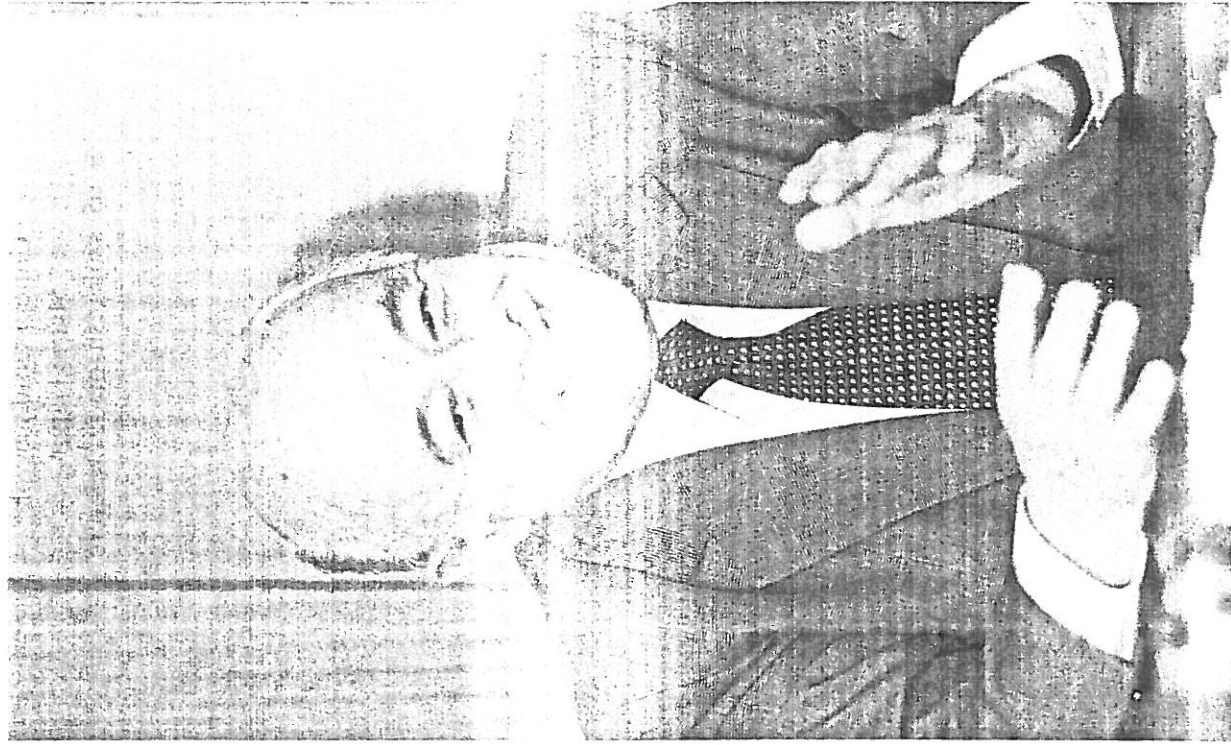

Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére

Szerkesztette
Mezey Barna
Révész T. Mihály

Gondolat Kiadó • Budapest, 2006

A főispáni tisztség bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban a köztörvény-hatósági törvény alapján

A törvény parlamenti vitájánál kiemelkedő helyet kapott a főispáni tisztség felállítása.¹ A városok megpróbálták elérni, hogy külön törvényben szabályozzák szervezeteiket. A külön szabályozás indoklatlan voltát azzal magyarázták, hogy a törvényjavaslat tekintettel volt a városok sajátosság helyzetére, azokra nézve több sajátos intézkedést tartalmazott. Tág teret enged a városoknak, hogy saját hatósági szervezeteiket a belviszonyaikhoz igazítsák. A belügyminiszter a javaslatot e tekintetben szabadelvűnek tartotta. Az ellenzék azonban a tervezetet már korántsem értékelte megfelelőnek. Szerintük a külön szabályozás elkerülhetetlen lett volna a városok autonómiájának megőrzéséhez. Alátámasztotta ezt az is, hogy teljesen különböznek a városok a megyéktől társadalmi, gazdasági és kulturális tekintetben. Mindezek mellett a külön szabályozást támasztották alá az 1848-as törekvések is. Néhány kormánypárti képviselő is csatlakozott ezen állásponthoz.² A honatyák többsége azonban nem látta szükségessé, hogy külön törvényben szabályozzák a városokat és a vármegyéket.³

A Rajner Pál által létrehozott törvény a törvényhatóságokban a népképviselőt elve helyett a vagyonos osztály képviselői jogát állította fel. Nagymértékben elmarasztalják azért, „mivel az ő minisztersége szomorúan emlékeztet a Magyarországi alkotmányos életének történetében”. Melllette szól azonban, hogy hangsúlyozta a központosítás kikerülését. Az új miniszter, Tóth Vilmos pedig mindenáron keresztesül akarta vinni a törvényhatóságok létrehozását. „Magukat a törvényhatóságokat is munkára szólítja, hogy neki nyújtsanak segédkezt; hogy így még most az 1848-ik évi törvényeken alapuló képviselői rendszer gyökereit kiirtani siessenek!”

Nem fogadták bizakodva a törvényt, féltek a megszervezéssel járó nehézségektől. A megvalósítással kapcsolatban, ha az megbénítaná is a közigazgatást egy időre, akkor „is találunk vigaszt azon

jelszóban, amely így hangzik: A hol a vészély legnagyobb, ott van a legközelebb az Isten!”⁴

1848 előtt a királyi városok a kormányzások gyámikodása alatt álltak, „s azon jogaikról elítettek, miszerint régen saját maguk felsőbb helyről jövő erőszakolás nélkül választották tisztviselőiket, aligha voltak valaha erősebb kormány felügyelet alatt, mint a miylen az 1870: 42-ik törvénycikk által kimutattik számunkra”. Az önkormányzati jog korlátozását jelentette, hogy a közvetlen szavazati jog elveszett, ellenben a virilizmus elve és a főispáni rendkívüli hatalom valószínűleg meg. A belső fejlődés rendkívül nehéz helyzetbe jutott. Ennek következménye lehet, hogy a polgári és politikai tényezők lassanként elernyedtek. „Mely állapot – ha csakugyan előjönne – szomorú visszhatással fogna lenni a nemzet összes fejlődésére, művelődésére, anyagi és szellemi gyarapodására. Ha a főispánok jogukat beavatkozásként akarják érvényesíteni a hatósági és közösségi életbe, ha új hivatalnok sereggel rakná meg a bizottmányokat:” elernyedés következne be. „Akkor bizony a nemzettestet veszélyes kornak tennék ki, melybe bizony ők maguk is beléhalnának!” Legfontosabb feladata a kormányoknak és a főispánoknak, hogy a törvényt eltűrhetővé tegyék, hatalmi körüket túlságosan ne terjesszék ki, és hogy az önkormányzati jogot „hatalom fitogtatási műveletekkel túlságosan ne korlátozzák”. Ha ez nem valósulhat meg, az mind a társadalomra, mind pedig saját magukra a városokra is káros hatással lesz. Biztak abban, hogy a gyakorlat majd be fogja bizonyítani, hogy nem tanácsos a kormányközönségnek hatalmat adni, amellyel könnyen visszaélés történhet. Ezen jogok korlátozása igazolja, hogy ez magának a kormánynak gyengítését fogja eredményezni. „És a legújabb bekövetkező időszak megtanítand bennünket arra, hogy műdön elismerjük, hogy a fennálló törvénytervezetet tisztelnünk kell, s annak engedelmeskedni is készek vagyunk, – kísérleteket tegyünk üdvösebb törvény létrehozására, mely felszabadítja kezünk és lelkünk békéit, mely visszaadja önkormányzati jogainkat, s megment a túlszába vitt atyáskodó gyámkodástól.”⁵

A városokban (Debrecenben és Szegeden is) egyaránt komoly következményekkel járt a főispáni tisztség bevezetése. A főispáni omnipotencia körül is igen heves összecsapások voltak Szegeden és Debrecenben is. Perczel Béla kijelentette, hogy a kormány felelőssége csak úgy kivitelezhető, ha ezen tisztséget létrehozzák. Az ellenzék teljes mértékben támadta a főispáni méltóságot. A felszólalásokban mint herman, kényúr, diktátor, Kreishauptmann stb. szerepelt. A belügyi államtitkár szerint elfogadhatatlan lenne az ellenzék által elképzelt

főispáni jogkör bevezetése. Az aggodalmakat vele szemben jól foglalta össze Várady Gábor hozzászólásában. Szerinte a főméltóság minden önálló városi megmozdulást el fog oltani. Deák Ferencnek is voltak fenntartásai. Andrassy kabinetkérdést csinált a városok szabályozásának, a virilizmusnak és a főispáni hatáskörnek a létrehozásából.⁶

A városi municipiumok élére az ellenzéki törvényhatóságok tiltakozása ellenére megalkotott 1870: 42. tc. főispánokat helyezett. A főváros vezetését az 1872: 36. tc.-ben létrehozott főpolgármester látta el. Előzményei egészen az 1848 előtti évekre nyúlnak vissza, amikor is a tisztújításokat a királyi biztosok vezették le. Az 1843/44-es és az 1847/48. évi országgyűlés elé került törvényjavaslatok már tartalmaztak olyan részeket, amelyek a főispáni tisztség felállítására vonatkoztak. A tervezetek részletes tárgyalásakor a városok tiltakoztak a rendszer bevezetése ellen, függetlenségükre hivatkozva.

Az 1870: 42. tc. némileg enyhített ezen a helyzeten, hiszen a megyei és a városi főispánság nem volt egyesíthető. Ezt azonban az 1886: 21. tc. már lehetővé tette.⁷

A kormány reformterveit nagyon sokan bírálták. A városok rendezése irányuló, a törvényhatóságok megszervezéséről szóló törvényt gyorsan hozták létre az országgyűlési képviselők. Az átszervezés előkészítését és végrehajtását a kormány megrehette volna az akkor működő városok útján is. Elrendelhetette volna, hogy készítsenek elő egy olyan tervet, amely a helyi körülményeket híven tükrözné. Céljuk, hogy a javaslatban meghatározzák, hogy mely tisztai állomások szükségeleneek és melyek nem, a törvény keretein belül. A kormány nem így rendelkezett, amelynek oka, hogy központosítási elveket követett. Ha a törvényhatóságok megszervezésénél a kormány szabaddabban kezelt volna a városoknak, mint amelyet a törvény biztosított, akkor az gyengítette volna a „kormány-mindenhatósági irányzat hatását”. A kormány tartott a közvéleménytől is, hiszen „ha a törvényhatóságok rendezésére vonatkozó törvény életbe léptetésére nézve szükséges előmunkálatok” az akkori „törvényhatóságokra bízának, s azok teljesítése közben szabadabb nézetek” merültek volna fel, megrendült volna a hatalma. Félve a kormány az ellenzék meg erősödésétől, a rá nézve veszélyes mozgalmak kibontakozásától, jóának látta megelőzni ezen eseményeket. A városokban támogatást kellett találniuk, hogy a „democraticus irányzatok vagy megfontosítsenek, vagy legalább ellensúlyoztassanak”. Ezt a célt szolgálta, hogy létrehozzák a városi főispáni tisztséget és korán megszavazták fizetésüket. Az előmunkálatokat a főispánok felügyelete alatt kívánták elvégezni. A főispáni fizetés előre történi meghatározásával, kineve-

zésével jelezve volt „azon harcz, mely az alkotmányos érzelmű törvényhatóságok s a democraticus nézetek és a főispán közt ellenállhatatlanul” kialakult. Biztak benne, hogy „a szabadság ügye annál jobban erőre fog vergődni, minél szorosabb gyűrűkbe akarja szorítani a kormány, az alkotmány hű bajnokait”.⁸

1871 márciusában egymástól eltérő hírek terjengtek arról, hogy ki lesz a főispán a két városban. Magát a törvényt ellenző nép e tisztség felállítását sem nézte jó szemmel. „Hajdan csak a megyéknek voltak főispánjai, és a királyi városok, bármily alárendelt helyzetben voltak is, e téttről sem irigyelték a szerencsét a megyéktől.” Ezen ellenséges nézetek azon a tapasztalaton alapultak, hogy a királyi biztosok megnyírbálták az önkormányzat jogait. Biztosra lehetett venni, hogy a városok nem tudnak megszabadulni e teher súlya alól. Egy korábbi tervezet szerint a kormány csak királyi főpolgármestert akart a városok élére állítani. Ezt azonban nem tartották megfelelőnek, mert félték, hogy a polgármester bármennyire királyi is legyen, első polgárnak képzelné magát. Az egyenlőség elvére hivatkozva, mind a megyének, mind a királyi városoknak „főispánt ajándékoz a kormány”. E legmagasabb tisztviselőt a polgárok közül választották. Nem kellett volna attól félniük a városoknak, hogy „grófot vagy bárót” kapnak főispánul. Tartott a közvélemény attól, hogy a királyi városokra oly főispánok lesznek kinevezve, akik nem ismerik a város vagyoni és társadalmi viszonyait, és erőszakkal akarják megvalósítani terveiket.⁹ Olyan férfit kellett kinevezni Szegeden és Debrecenben, aki bírja a város lakosságának tiszteletét, becsületét, szeretetét, és ismerik a város ügyeit.

Arra a kérdésre, hogy milyen legyen a főispán, a két városban eltérően, a helyi viszonyoknak megfelelően adható meg a válasz. Az értelmiség azon az egységes véleményen volt, hogy e magas méltóság, „az önkormányzat áldásos intézmény”-e az anyagi és szellemi jólét fejlődését elősegítheti. Debrecen és a kormány között sohasem volt ellentét, ha volt is, akkor tette azt „higgatlan, nyugodtan, mint erős bátor harározott férfiúi jellemhez illően”. A város felül bírt emelkedni a viszályokon. Ezért igazságtalannak érezte a város e felügyeleti jogokat gyakorló hivatal felállítását. A főispánságot a városi lakosság nagy többsége nem érezte úgy, mint valami jótékony intézményt. „Sőt inkább félték tőle, hogy az atyáskodó főispáni kormányközeg új bajt fog polgári, politikai és társas” életük viszonyába okozni. E tisztség felállításánál az önállóság, a polgári önértéztörést szenvedett. A tisztviselők nemcsak a népek, a választóknak fogják magukat lekötölni, hanem magának a főispánoknak is. „Mindamelllett is mivel a törvényt, ha rossz is, alkotmányos elvektől

kiindulva, tisztelni kell; s így elébb utóbb meg kell küzdeni azon gondolattal, hogy egyszer csak betoppan városunkba a főispán, kit felsőbb helyről küldenek hozzánk atyáskodni.”

Debrecen és Szeged szabad királyi városokra egyaránt a legszerencsétlenebb helyzet az lett volna, ha olyan személyt neveznek ki, aki a helyi viszonyokat nem ismerné. Debrecenben néhányan támogatták azt az elképzelést, hogy az legyen a főispán, aki nem itt lakik, aki idegen. Ez azon a nézeten alapult, hogy a főispán csak így tudná elfoglalni az ügyeket intézni. Ez a felfogás tévesnek bizonyult. Elfoglaltan személyt többek véleménye alapján aligha lehetne találni.

Előre tájékoztatni kellene a kinevezendő személyt a helyi viszonyokról, a város sajátosság ügyeiről, vagyoni helyzetéről. „Csak azon orvos gyógyíthat sikeresen, aki a bajt fölismeri; a tapogatózás, ha sokáig tart, a beteg könnyen beléhalhat a betegségébe. Aki ismerős az kezdetben is helyes irányba engedheti a dolgokat, míg az, aki ilyen tapasztalatokkal nem rendelkezik, más személyre hallgatva, tévesen járhat el az ügyekben.” Debrecen „nagy vagyonnal bíró erkölcsi testiület volt”. E vagyon képezte a gazdálkodásának alapját, amivel csak megbízható személyek rendelkezhettek, hiszen ők vezették „Debrecen századokon át a szellemi és anyagi jólét áldásaiban”. Ha főispáni tisztséget oly személy tölti be, aki fentebb említett képességekkel nem rendelkezik, a város, illetve más városok jövőjét is veszélyezteti. „Mind a kormány, mind a város nevében az kívánják tehát, hogy ne idegen, ne viszonyokkal ismeretlen legyen a Debreczeni főispán.”¹⁰

A főispánnak mihamarabbi kinevezését az a tény is megkövetelte, hogy a törvény végrehajtását csak az ő felügyeletük alatt lehetett elkezdeni. A városok az új intézménnyel nehezen barátkoztak. „A belserveszési szabályok létrehozásánál egy eddig nem ismert mindehatósággal lesz dolgok.” Félve és tartózkodva szemlélték, hogy a főispánoknak joga lesz a város gazdasági, vagyoni ügyeibe is beavatkozni, és „az óvatosság, hogy e gyámkodás alól megszabadítsák magukat és lehetőleg függetlenítsék önmintézkedési jogukat a főispáni irányzatok ellenében: minden esetben lassúvá teszi a belrendezési szabályok létrehozása körüli eljárást”. A szabad királyi városok vagyoni viszonyait oly közegekre kívánták bízni, amelyekre a főispánnak és a kormánynak hatása nem volt. Ez az a pont, amelyen a városok és a kormány éles harcot vívott, amely a belrendezési szabályok elismerésében nyilvánult meg. Többek meggyőződése volt Debrecenben, hogy a „folyó év végén aligha látandja a belügyminiszter keresztülvive kijelentett akaratát, miszerint az 1870-ik évi XLII-ik törvénycikket még az év folytatán életbelépteti!”

Ezen időszak volt az a átmeneti káros állapot, ami megbénította a közeletet, a közigazgatást, a vagyoni és művelődési állapotok előrevitelét.¹¹

A városi főispánok kinevezésénél a *Szegedi Híradó* értesülésére hagyatkozva egy bizonyos „P. N” nevű személy megbízható forrásból tudható, hogy a minisztertanács által öfelségének megerősítés végett felterjesztették a főispánok névsorát. A legfőbb hatalom jóváhagyása 1870. július 19-én érkezett meg Budára. Városi főispáni tisztséget huszonkét személy kapott. A névsort két sorozatban tették közzé.¹²

A kinevezett főispánok nevét július 30-án közölték az érintett 56 várossal. Ezzel a kormány megkezdte a városra nézve az átszervezést. A főispáni tisztség felállítását a legtöbb városban sérelmezték. Mondván, hogy „nem lehetünk annyira érzékenyek, hogy a városi társadalmi életbe beékelte ezen új intézmény visszaszárthatását föl ne említsük akkor, midőn Hannibál a kapu előtt áll!”¹³ A szabad királyi városok oly széles önkormányzattal rendelkeztek, hogy maguk hajtották végre a tisztújítást. Ezen jogukat még a török uralom alatt is gyakorolhatták. E központi rendszabályozást veszélyesnek találta a város. A *Debrecen* című politikai és közgazdasági napilap hivatkozott az 1871-et megelőző négy évre, amely a város zavarral teli időszaka volt csakúgy, mint más városokban (Szegeden) is, de ez nem indokolta a főispáni méltóság létrehozását.

Debrecen „iszonyú darázsészeknek tartották”. Azonban meg kell jegyezni, hogy az említett négy év alatt nem történt komolyabb összeütközés a város és a kormány között. Soha sem esett meg a lap állítása szerint, hogy Debrecen a „magyar kormány s az alkotmányosság iránti tiszteletet és illemt megsejtette volna”.

A lakosság és a vezetők egy része ebből azt a következtetést vonta le, hogy a kormány határozata, amelyben hatalmát a főispánok által akarta kiterjeszteni a városokban, nem megalapozott.

Törvény volt az intézmény felállításáról, így a „főispáni intézmény törvényes szempontból ezúttal hiába ostromoltatnék”. A főispáni tisztség létrehozásával a köz és társadalmi élet nagy változásokon ment keresztül. A közeletben olyan csoportosulások jöttek létre, amelyek közül az egyik a főispán mellett, míg a másik ellene volt. Ez a szétválás, amely mindkét várost jellemezte, két táborra osztotta a polgári elemeket, amely pedig a közeletre, közérdekre, közjóllétre jótékony hatással nem lehetett. Általában a kormány olyan személyeket nevezett ki főispánnak, kik a városok viszonyait ismerték.¹⁴

Ezen főmoltóság kinevezését a két város egymásnak ellentmondó érveléssel fogadta. Adódott ez abból, hogy Szegeden helyi születésű, míg Debrecenben Szabolcs megyei alispán lett kinevezve. Ezen alapvető eltérések meghatározták a két város viszonyát a főispán személyéhez. Debrecenben és Nagyvárádon Patay András, míg Szegeden, Kecskeméten és Aradon Dáni Ferenc lett a főispán. A városok egy főispán alatti egyesítése a törvény szerint megengedett volt.¹⁵

A debreceni nép csalódott a kinevezésben. Patay Debrecenben nem rendelkezett vagyonnal, kétéves kora óta nem lakott itt, a város helyi viszonyaival soha nem volt alkalma foglalkozni. Hasonló volt a helyzet Nagyvárádon is. A város közvéleménye zúgolódás és az alkotmányos elvek hangoztatása mellett belenyugodott a nem éppen következetes megoldásba.¹⁶

Szeged augusztus 1-jén kapta meg a főispáni kinevezést, amelyet „őszinte örömmel” üdvözölt, „amelyet keblünkben ezer bajjal küszködő városunk szeretett és annak forrón óhajtott jóléte támasztott és táplált”. A város született fiának megválasztása „reá nézve ép oly szerencsés, mint megütszélő”.¹⁷

A szegedi főispán: Dáni Ferenc (Szeged, 1816. november 25. – Szeged, 1883. február 19.) iskolát Szegeden, a gimnáziumot a piaristáknál végezte el. Teológiát tanult, majd abbahagyva házi tanítást vállalt. Beiratkozott a pozsonyi jogakadémiára, jurátus és kaszinótág lett. Diplomáját Szegeden szerezte, és itt kezdte meg ügyvédi pályafutását. Részt vett a reformmozgalomban. Az 1848-as márciusi események központi alakja a városban. Egyike azoknak, akik rendkívüli közgyűlést hívnak össze, és a székház tornyára felhúzzák a nemzetiszínű zászlót. 1845-ben részt vesz a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapításában.¹⁸ Előtte 1842-ben nemzetőr hadbíró lesz.¹⁹ A palánki II. nemzetőr gyalogoszád századosa. 1848-as tisztújításon megválasztották a harmadik tanácsnoki állásra, valamint vésztörvényszéki ülnök. Világos után bujdosnia kellett. Az aradi haditörvényszék hála lára ítéli távollétében. Az 1852-es amnesztia után önként jelentkeznek, amikor is két évre börtönbe zárják. 1860-ban az októberi diploma után Szeged országgyűlési képviselővé választotta. A februári pártos urán lemond, majd mégis újraválasztják. Az 1867-es tisztújítások kormánybiztosa és a Szabadelvi Kör tagja lesz.²⁰ 1850 és 1879 között a sajtóban is tevékenyen közreműködik.²¹ A Szegedi Forradalmi Bank elnöke, később a Deák-párt szegedi vezére. 1871-ben a Szeged, Kecskemét és Arad városok főispánja, majd később Hódmezővásárhelyen is ő tölti be a tisztséget. 1878-ban lemond közmegbízatásáról, és visszavonul szatymazi birtokára.²²

Debrecen polgársága Patay Andrást együttműködésre kész kormányzati tisztviselőként ismerhette meg. A főispán „az első között harcolt Debrecen polgári társadalmának megvalósításáért”.²³ 1837-ben született Szabolcs vármegyében. Középiskoláit Dáni Ferenchez hasonlóan szülővárosában végezte el. Néhány évet töltött a bécsi műegyetemen is. 1858-ban mint hadapród belépett a 4. huszárezredbe, ahol hadnagy rangig vitte. 1861-ben Szabolcs megye másodalispánja lett.

A katonaság jelentős nyomot hagyott mindkét főispán életében. 1871-ben választják meg Debrecen és Nagyvárád főispánjává. 1874-ben lemond állásáról és élere hátralevő részében a csendőrségnél szolgál, és mint tábornok megy nyugdíjba. Közigazgatási pályafutásáról keveset lehet tudni.²⁴

A város legelső tisztviselője a királyi biztos intézményének átörökítésében játszott szerepet. Voltak olyan személyek, tisztviselők, akik szerint Debrecen polgársága meglehetősen hidegen fogadta a főispánt. Rendszeresen részt vett a törvényhatósági közgyűléseken. Patay és a város rossz viszonyára csak egyetlen eset utal. Az 1872. április 29-én tartott közgyűlésen elnöki jogkörét megkérdőjelezték, amivel szemben kijelentette, hogy a törvény szerint a közgyűlésnek elnöke a főispán, amelynek következtében az elnökség viseléséről nem mondhat le. Javaslta a bizottságnak, hogy indítványát felirat formájában tejesse fel az országgyűléshez. 1874. október 30-ával a király érdemei elismerése mellett felmentette Patay Andrást a főispáni tisztségéből.

Szegeden a városi polgárokon kívül más politikusok is üdvözölték Dáni Ferencet (például Szende Béla honvédelmi miniszter, Ascherman ezredes, Horváth Döme igazságügyi miniszteri tanácsos, Lénárd Máté szabadkai polgármester, Szabó József honvédelmi alezredes stb.). A helybeli tisztviselők többsége személyesen vagy levélben fejezték ki örömlüket (például Kümmer Károly, Boglár Mihály stb.). A Szabadelvi Kör nevében Órhalmi Lajos alelnök tette le tiszteletét a főispánnál, amelyet a belvárosi Kaszinó üdvözlése követett. „Az emberek szinte egymás kezébe adták a kilincset, hogy tiszteletüket tegyék az új főispánnál”.²⁵

Sajnos Debrecenben a főispán negatív fogadtatása miatt nem sok felhasználható adat maradt arra nézve, hogy hogyan is köszöntötték a város első méltóságát. Ezzel szemben Szegeden részletesen nyomon lehet követni a megválasztás utáni eseményeket a Szegedi Híradó tudósításai és a város közgyűlési jegyzőkönyvei alapján.

Szegeden meglehetősen széles körben ünnepelelték Dáni Ferenc kinevezését. A Szabadelvi Kör augusztus 3-án, délelőtt háromnegyed tizenegyre indult el a főispánhoz, magába olvasztván a Kaszinó

küldöttségét is. A tömeg lelkes éljenzéssel fogadta Dáni Ferenc megjelenését, aki a tisztelgő emberek között foglalt helyet. Az üdvözlő Vadász Manó adta át a két egylet nevében. A felolvasást többször zajos éljenzések zavarták meg.

Dáni viszontválaszában kiemelte, hogy „imádozt városának jólétét lehetősége szerint”²⁶ elő fogja mozdítani. Kifejtette politikájának irányvonalait. „En – így szól – mint főispán, meg fogom tudni őrizni hivatalom méltóságát, de a társadalmi téren ezután is Dáni Ferenc maradok, a polgárfiú, a ti polgártársatok és barátok.”²⁷ E szavak voltak a legjellemzőbbek Szeged város „polgár-főispán”-jáé.²⁸ Végül pedig felkérte polgártársait, hogy segítsék feladatának ellátásában és vele együtt vállalva működjenek közre a város közügyeinek előmozdításában.

Ezt követően még sokan mások, a tisztikar, az ügyvédi kar, a tűzoltóegylet, az alsóvárosi kolostor lelkészei, a helyi katolikus pápáság, a kegyesrendek háza, a hitel- és zálogintézet igazgatósága, az izraelita tanítótestület, az ifjúsági kör, az asztalosipari részvénytársulat választmányja is tiszteletét róta le az új főispán előtt.²⁹

Szegeden és Debrecenben egyaránt fáklyás felvonulással folytatódott a felköszöntések sorozata.

Szegeden a *Szabadalelt Kör* tagjai által e célra megválasztott biztormány szervezte meg a felvonulást. Mindenki úgy érezte, hogy fordulópontra érkezett be a város életében, amely elégséges alapot jelentett az ünneplésre.³⁰ Debrecenben azonban a vélemény megoszlott, de teljes mértékben nem lehet az kijelenteni, hogy a város Patay András személyét elutasította volna.

A *Szegedi Híradó* ezt a változást „a 48-diki törvények szellemének kézzel fogható érvényesülése, azon szellemnek mely tökéletesen megfelel Szeged város érületének, pártkülönbség nélkül: ez a demokrácia hatalmas szelleme”.³¹ Ezen szellem érvényesülését ünnepelték a szegediek Dáni Ferenc megválasztásában.

A demokratikus intézmények bővülését, a meglévők fenntartását várták a változástól. Szegeden e tervek megvalósítását Dáni Ferenc tulajdonságaiban vélték felfedezni, amelyek a következők: azon „forró szeretet”,³² amely a főispánt Szegedhez kötötte, fáradhatatlan munkacereje, ami társadalmi és közigazgatási téren egyaránt megnyilvánult már a megválasztását megelőző években is, nemes buzgalma, a város viszonyainak meglehetősen jó ismerete. Tőle „a bölcs, mérsékelt és nemes türelem politikáját”³³ várta el Szeged közönsége.

Az elmúlt időszak maradványaitól, szemléletétől szabadulva debreceni polgárság is bízott Patay András személyes tulajdonságaiban, együttműködési képességében. Nem is lehetett volna másként.

A főispánok kinevezése Szeged, Debrecen és más városokban is a törvényhatóságok megvalósításának első, igazi mozzanata volt. E jelentős cselekedet a reform meghatározó fordulópontjának nevezhető, hiszen csak így ítélték meg az, hogy megvalósulnak-e a kedvező hatások a polgárok együttműködése területén. A lakosság a főispánok személyét tekintve garanciának a tekintetben, hogy a kormány által megkövetelt változások mennyire gyorsan és bonyodalmmentesen fognak végbemenni.

Szeged lakossága ezért szerencsésnek tartotta Dáni Ferenc kinevezését. Szeged és másik két város „a főispáni méltóságú oly férfiu lett megüdvözelve, kiben a közbecsülés és bizalom párt- és osztálykülönbség nélkül az egész lakosság részéről központosul.”

A főispán iránti közérzetet hiteles megnyilvánulása volt a már fentebb is említett fáklyás felvonulás megrendezése. Szegeden a gyülekezés helyétől a belvárosi Kaszinót jelölték meg. Este nyolc órakor tömegesen jöttek az iparosok, megjelentek az olvasókör, az ifjúsági kör, a tűzoltóegylet és a rendőrség tagjai. Ezen utóbbi szerv gondoskodott zenekarról. A Rákóczy induló zenéjére harsant fel az első éljenzés. Ezt követte a fáklyák szétosztása és meggyújtása. A fáklyát fogó emberek megindultak a zenekar vezetésével és „a csendes lég zavartalanul adta tovább a lelkesen döngő éljeneket, amelyeknek hatalmas kirórése perccenként tulszárnyalta a zenekant”. A menet a Károly utca felé haladt végig. A főispán háza előtt újabb tömegek csatlakoztak a fáklyás felvonuláshoz. Az emberek megfelelő rendben vonultak az utcákon, majd a Korda–Dáni-ház erkélye alatt félkörbe rendezték soraikat. A ház melletti utcák, terek tömve voltak szemlélődőkkel, felvonulókkel. „Beláthatatlan embertömeg volt együtt a társadalom különféle osztályaiból vegyítve nagyszámú polgárnókkal és urhölgyekkel.” A tömeg létszámát 16–18 ezerre becsülték, hiszen – a helybeliek elmondása alapján – még Kossuth Lajos Szegeden tartott beszéde alkalmával sem gyűltek össze ilyen sokan. A zene elhallgatásával Szilva Ágoston városi jegyző beszédében tolmácsolta a közérzetet. A beszéd minden résztvevőre hálát kifejező volt. E beszéd után egy küldöttség ment fel a főispánért, lekísérni a tömeghez. Kisvártatva Dáni Ferenc megjelent a téren, és elmondta Szeged szabad királyi városához intézett beszédét, amelyet hatalmas ovációk követtek. „Éljen Dáni Ferenc főispán!” Ezt követően a tömeg lassan szétoszlott, és a Búza téren eloltották a fáklyákat. A „közörmő” a város polgárságának kinyilatkoztatása volt. Az ünneplések a város egyéb pontjain késő éjjelig tartottak. A felsővárosiak 11 órakor jelentek meg a

főispán háza előtt. „A rómeget a nép közé lejtött főispán szintén üdvözölte, akit fehér ruhába öltözött lányok koszorúkkal és bokrétaikkal halmoztak el.”

A folyó év augusztus 6-án tartott közgyűlés örömmel üdvözölte Dáni Ferenc kinevezését. Itt hangzott el a belügyminiszter 1871. évi július 29-én kelt 1810. számú leirata, amely tudatta a várossal Dáni kinevezését Szeged, Kecskemét, Arad főispáni székébe.

Ezt követően egy küldöttséget hoztak létre, amely a főispánhoz fordult, hogy határozza meg beiktatásának időpontját. A belügyminiszterhez, Tóth Vilmoshoz köszönőlevelet írtak.³⁴

Az augusztus 6-án tartott közgyűlés Kolb Antal vezetésével Dánit lakásán üdvözölte.³⁵ A főispán a szívből jövő üdvözlésre a következő szavakkal válaszolt: „Nem a hatalom csillogása bírt reá ügymond, hogy e kinevezést elfogadtam, de hogy városom érdekeit méginkább elégeghessem.”³⁶

Visszatérve a közgyűlés helyiségébe, Réh János polgármester lemondását olvasták föl. A közgyűlés lemondását elfogadta, és a megüresedett székre Kolb Antal tanácsnokot egyhangúlag választották meg.

A főispán beiktatására folyó év augusztus 9-i hetet követő vasárnap került sor délután egy órakor a Kaszinó helyiségében ebédrel egybekörve, amelyre nézve az aláírási ívek Szinner D. J., Neher Miksa, Ivánovics Ferenc, Korpásy Menyhért és Mercik Gyula urnál, valamint az elnökségnél és a polgári társalgókörben volt elhelyezve.³⁷ Debrecenben a főispáni beiktatásra folyó év szeptember 6-a lett kijelölve.³⁸

Kecskemétről 14 fő, Aradról nyolctagú volt a küldöttség az egyes polgármesterek vezetése alatt. Dáni Ferenc személyesen fogadta őket. „Lelkünkől üdvözöljük aradi és kecskeméti testvéreinket, kik a hazafiság és nemzetiség érzelmén kívül egy új kötelékkel is lesznek hozzánk csatlóval!”³⁹

Ezen igazán fontos alkalmányos mozzanat, a beiktatás mindkét városban (Szegeden, Debrecenben) jelentős eseménynek számított. A főispáni tisztség minden városban, ezen esemény révén, „a municipiális önkormányzat körébe” került, amely „a törvényhozásnak egyik új, de a legszerencsésebb kézzel alkotott teremtményei”. E tisztség „vajmi ritkán nyilatkozó közszerepet nyombusával övezett fiában lett – hálá kormányuk finom tapintatának – megtestesítve”.⁴⁰

A két városban a főispáni beiktatás időben eltérően, de formáját tekintve szinte teljes azonossággal ment végbe. Debrecenben (folyó év szeptember 6-án) a közgyűlés által kijelölt küldöttség Simonfi

Imre vezetésével indult el Patay Andrásért, aki magyar díszruhában jelent meg.⁴¹ A szegedi eseményekről mind a helyi lap, mind a közgyűlési jegyzőkönyvek alapján részletesebb képet kaphatunk.

A belvárosi templomban tartott „Veni-Sancte”⁴²-val vette kezdetét augusztus 11-én Dáni Ferenc beiktatása. A három város képviselőin kívül jelen voltak Csongrád vármegye és Hódmezővásárhely küldöttsége is. Az istentisztelet után gyalog haladtak végig a zászlókkal díszített Iskola utcán a városházáig, ahol a harangot megkondgatták. Ezt követően összeült a vidéki küldöttekkel a képviselő-testület, ahol a főispán is jelen volt. A terembe lépve kitörő ujjongással fogadta a tömeg. A délelőtti fél kilenckor tartott közgyűlésen Kolb Antal, a tapsvihar elmúltával székét átengedve az esküvételre és széké elfoglalására szólította fel.⁴³ Ezt követően hangzott el Dáni Ferenc székfoglaló beszéde.⁴⁴ A főispáni beszéd után Mészáros György főjegyző köszöntötte beszédében Dáni Ferencet Szeged szabad királyi város közönsége nevében.⁴⁵ Ezen ünnepélyes esemény alkalmával mások is felköszöntötték a főispánt.⁴⁶ Debrecenben is hasonlóan zajlott le a beiktatás. Székfoglaló beszédében Patay András körvonalazta kötelességeit és hangsúlyozta, hogy a város szellemi és anyagi előrehaladását szolgálni fogja. Ezek után a kinevezési okmányokat átadta a közgyűlésnek, és letette az esküt.⁴⁷

Elmondható, hogy Szeged és Debrecen szabad királyi városok eltérően fogadták a főispáni intézmény felállítását. Mindkét személy azonban székfoglaló beszédében hasonló, a város érdekeit szem előtt tartó célokat hangsúlyozott.

Az eskü letétele után Debrecenben is a köszöntések hangzottak el. A polgármester üdvözölte elsőnek Patay Andrást. Kiemelte, hogy a város boldogságának előmozdítása, a főispán hivatalos eljárása tekintetében kész segítséget nyújtani az új méltóságnak. Ugyancsen a napon a tanács és a törvényszék tette tiszteletét a főispánnál. A díszebédet a Bikában tartották. Szegeden e jelentős eseményre a Kaszinó termében, délután 2-kor került sor.⁴⁸ A köszöntések sorát mindkét városban a főispánok kezdték. Elsőként a királyra, ezt követően a királynéra, József főhercegre, a magyar felelős kormányra és végül a városok polgárságára emelték poharukat.⁴⁹ Debrecenben Révész Bálint üdvözölte az első közölt Patayt és hangsúlyozta, hogy a város „a törvényt tiszteletben tartja”.⁵⁰ A főispán minden egyes viszontlátását a felköszöntések után hangos éljenzés követte. Egy képviselő a következőket nyilatkozta róla: „ő a városnak anyagi és szellemi jóléte előmozdítására mindent elkövet, mi föle telik, hogy csupán addig fogja megtartani a főispáni széket, míg a város közönségének

teljes bizalmával dicsekedhetik, s mit nem remél, azon bizalmat elveszítene, azon percben megszünt főispán lenni”.⁵¹

Szegeden is, csakúgy, mint Debrecenben, a polgármester mondott ezt követően köszöntőt. E két alföldi városban ezen események után a társvárosok képviselőinek köszöntősei hangzottak el. A beiktatás alatt több üdvözlő távirat is érkezett. Kecskeméten folyó hó 21-én, Aradon folyó hó 28-án volt a főispáni esküvétel.⁵² Patay András nagyváradi beiktatása is később következett be, amelyen részt vettek a debreceni követek is. A kecskeméti, aradi beiktatás a szegedihez hasonlóan történt meg.⁵³ Az aradi beiktatásra 14 személy ment Szegedről Kolb Antal vezetésével. Az események lefolytatásáért egy öttagú választmány volt a felelős.⁵⁴ Aradon a főkapitány fogadta a főispánt, és beszédével üdvözölte. Az ünnepség a Városligetben kezdődött még aznap este. A beiktatási díszbeszédet délután két órakor mondták el. A rendezvény délután öt óráig tartott. Este fél kilenckor fáklyás felvonulás kezdődött, amelynek szervezői Nachnebel Ödön ügyvéd, Urbányi főkapitány, Fábán László főjegyző, Perec György voltak. Szegedről 20 fő, Kecskemétről három személy vett részt az ünnepségen.⁵⁵ Előzőleg augusztus 24-én rendkívüli közgyűlést tartottak Szegeden, ahol napirendi témaként tárgyalták Kecskemét tanácsának átiratát, amelyben a 28-án tartandó főispáni beiktatásra meghívta Szeged szab. királyi várost.⁵⁶ Szeged részéről a következő tagok mentek Kecskemétre: Kolb Antal helyettes polgármester, Viday Károly főjegyző, Mészáros Lajos, Szluha Gusztáv, Huszka Ödön aljegyzők, Nagy József, Kovács Albert, Takács Mihály, Kremminger Antal, Dobó Miklós, Tóth Mihály, Vida Ferenc, Babarezy József, Balogh János, Pálfi Ferenc, Damjanich János és Órhalmi Lajos képviselők.⁵⁷ A szegedi küldöttség folyó hó 27-én érkezett meg a városba. A polgármester és néhány képviselő hangos ünnepléssel fogadták őket. Az aznapi program a Népkerben vette kezdetét. A beiktatás a színházban történt meg. Nagy Lajos polgármester fogadta a főispánt 28-án. Ezután letette az esküt, és elmondta a székfoglaló beszédét. Az üdvözléseket Harnyik János kecskeméti főjegyző kezdte meg. Délután egy órakor díszbeszédet tartottak az olvasókör helyiségében. A következő köszöntést Kiss Miklós képviselő mondta el, akit Gubody Sándor, Nagykőrösről, Bogyó Pál esperes, Farkas Elek birtokos, Erdősi Imre rektor, Kovács József ügyvéd, Lestár Péter, Horváth Döme, Dékány István, Madarassy László és Fehér Péter követett. A beiktatáson Arad, Szeged, Nagykőrös, Pest és Kiskunfélegyháza küldöttségei is jelen voltak. Az ünnepséget táncos mulatság zárta, miután a főispán másnap visszatért Szegedre.⁵⁸

Garzó Imre a következőket mondja a szegedi főispánról (Hódmezővásárhely, 1871. augusztus 22.): „A rokonszenv és lelkesedés, mellyel e városok első főispánjukat fogadják meghatározóan hirdeti, hogy ők ama férfiban nem egy féltrekeny hatalomnak gyanakvó örszemet, hanem egy jóakarattú kormány által szívesen választott vezető ismernek, ki felke lesz a munkának, mellyel jövő nagyságukat fogjuk megállapítani.”⁵⁹

Bitó István igazságügy-miniszter előterjesztése alapján kinevezett főispánok jogkörét az 1870. 42. tc. a következőképpen szabályozta. A törvény 52. §-a kimondja, hogy egy és ugyanazon főispán több városban is betöltheti ugyanazon tisztséget. Kizárta azonban a törvény, hogy a város főispánja egyszersmind a megye főispánja is legyen.

Helyesnek tartották az 52. §-ban említetteket, hiszen így a hivatalnokok amúgy is nagy száma nem fog emelkedni, másrészt az évi büdzsében is jelentős megtakarítást jelentett. Ez viszont nem minden városban volt pozitív megoldás. A bányavárosok egy főispán alatti összecszononása mind közigazgatásilag, mind a lakosság életszínvonalának emelése végett előnyösnek tekintették, addig a nagyobb lakosságú városok kettőnél több egységesítése költségmegtakarítás tekintetében volt csak helyes, de más esetben az elvárt előnyök jelentős része elmaradt.

Arad, Kecskemét, Szeged egy főispán alatti egységesítése ellen nem lehetett kifogást emelni az előző érvelés alapján, mind kulturális, mind anyagi és nem utolsósorban közlekedési szempontból. A *Szegedi Híradóban* megjelent tudósításban kifogásolták ezt az összecszononást, hangoztatva, hogy Arad a másik két várostól jelentős mértékben különbözött, hiszen: Szeged és Kecskemét földműves és magyar városok voltak, míg Arad iparos-, kereskedő- és vegyes nemzetiségű város volt.⁶⁰

A főispán mindkét városban a végrehajtó hatalom képviselője volt, aki ellenőrizte a városi önkormányzat működését.⁶¹ Az állami köz-igazgatási érdekek felett őrködött, különösen: évenként legalább egyszer megvizsgálta a városi tisztviselők eljárását, szükség esetén megtekintette a polgármesterhez befolyt kormányrendeleteket és egyéb beadványokat; a hanyag vagy értékes tisztviselő, hivatalnok ellen vizsgálatot rendelhetett el, ha szükségesnek tartotta, felfüggesztette, de a polgármestert csak a belügyminiszter hozzájárulásával gátolhatta meg hivatala gyakorlásában; a felfüggesztett tisztviselőket helyettesíthette, kivéve a polgármestert, s az időközben megüresült állások betöltéséről szükség esetén rendelkezhetett helyettesítés áttal; felterjesztést eszközölt a kormányhoz, ha végrehajtandó kormányrendeletet a polgármester nem valósította meg, amelyhez a

polgármester nyilatkozata is hozzacsatolható volt; a tisztújítás idején a jegyzői s tisztügyiészti hivatalra helyettest nevezett ki a kijelölő választmányhoz – amelynek elnöke – három tagot nevez ki és az igazoló – választmány kinevezés alá eső tagjait is meghatározta; kinevezte a levéltárnokot élethossziglan és a tiszteletbeli hivatalnokokat; végül gyakorolta azon jogokat és teljesítette mindazon kötelezettségeket, amelyeket a törvény reá ruházott.⁶²

Ha a közgyűlés vagy a polgármester a kormány oly rendeletét, melyet azonnal teljesíteni kellett volna, nem foganatosították, miniszteri felhatalmazás alapján a főispán hajtja végre, és e tekintetben rendelkezik azon tisztviselőkkel, akire csak szükség van (kivételes jogkör).⁶³ A nem engedelmeskedő tisztviselőt a tiszti keresetéről megfoszthatja, hivatalában felfüggesztheti, illetve elmozdíthatja, és helyébe helyettest nevezhetett ki. Az így kinevezett tisztviselő állását a következő tisztújításig megtarthatja, a többi tisztviselőkkel jogok és kötelezettségek tekintetében egyenlő. Az azonnal végrehajtandó rendeletek a katonák berendelése iránti, az állam veszélyeztetése miatt foganatosított rendőri intézkedés iránti kormányrendeletek, a kormány oly rendeletének végrehajtására vonatkozó szabály, amely ellen a törvényhatóság már egyszer felírt és azon rendeletek is, melyekben a kormány a magánosok ügyeiben kelt törvényhatósági határozatok foganatosítását tiltja.⁶⁴ A főispán lett a törvényhatósági bizottság elnöke is.

Lényeges problémát jelentett Szeged és Debrecen és a hozzájuk csatolt más városok társulásánál a távolság és a fennálló bizonyos gazdasági eltérések. A városok sajátos jellemvonásai, amelyeket senki sem ismerhet meg teljesen, főleg úgy, hogy nem, vagy csak kevés ideig élt a másik városban, szintén nehezítette a törvény megvalósulását.⁶⁵ Természetesen a közigazgatás kérdése továbbra is immanens részt képezte a későbbi magyar politikai életnek.⁶⁶ Az örökös főispáni tisztséget a köztörvény-hatósági törvény megszüntette is.⁶⁷

Elvárták mind Dáni Ferencről, mind Patay Andrástól a végrehajtott hatalom határozott és erőyes képviselést, a „közigazgatás érdeke fölötti lelkiismeretes” örködést.⁶⁸

A törvényhatósági városok átszervezése révén az 1870: 42. tc.-et valósították meg, amely által az önkormányzati jogot kellett diadalra juttatni. Az új rendszert az „elvakulás következményének”⁶⁹ tekintették. Az 1848/49-es szabadságharc vívmányainak eltiprása jelentkezik a kormány politikájának ezen részében. A nemzet szellemé, történelmi múltja van ezáltal megváltoztatva. „S éppen azért, mert az önkormányzati jog a nemzetek legdrágább kincse: élethalálharc fog

folyni azért az új törvény hatóságokban. Nagy és nemes lesz a küzdelem”,⁷⁰ melyet a városok vívna meg. Ez a törvény, amelyet a megye és a kormány kiegyezésének neveztek, egyaránt vonatkozott a városokra is. Pontosan szabályozta a főispán hatás- és feladatkörét.⁷¹

Vakmerő reformoknak tekintették a közigazgatás átalakítását, és a helyi viszonyoknak nem, vagy csak a kormány részéről volt megfelelő. Az autonóm municipium szabadelvű fogalmát meghagyta, és belerajeztette a magyar kormány abszolutisztikus hatalmával felruházott főispánt.

Sajátos magyar megoldás jelentkezett a dualista rendszernek megfelelően abban, hogy a városokat törvényhatóságokként együtt szabályozták a megyékkel, amely nagyon sok problémát jelentett mindkét fél számára.

A törvényi szabályozás során megfigyelhető, hogy a városok önkormányzati jogait a kormány egyre inkább leszűkítette. A helyi viszonyokat úgy próbálta rendezni a kormány Debrecenben, más városokhoz (például Szegedhez hasonlóan), hogy politikai jogositványokat ne tudják felhasználni ellenük, amely az önkormányzati jogok csorbulásához vezetett. Mindemellett azonban a törvényhatóságok, ha korlátozva is, de megtartották alkotmányvédő szerepüket.

JEGYZETEK

¹ Nagy Iván (szerk.): *Az 1869-évi évi április 20-ikára hirtetett országgyűlés képviseleti házának naplója*. VIII. kötet. Pest, 1870, 220–268. o., IX. kötet. 13–411. o., X. kötet. 5–362. o.

² Kajfár István: *A magyar-vidéki önkormányzatok (1848–1918)*. Budapest, 1992, 73. o.

³ Zichy Antal: *Egy szó a közigazgatási reform ellen*. Budapest, 1891, 1–34. o.; Beksiacs Gusztáv: *Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk*. Budapest, 1891, 1–203. o.; Szokolay István: *Centralizáció és önkormányzat, észrevételek a közigazgatási törvényjavaslathoz*. Budapest, 1891, 1–87. o.; Concha György: *A közigazgatási javaslatról*. Budapest, 1891, 1–96. o.; Barabási Kun József: *A közigazgatási reform 1870-ben és 1914-ben*. In Barabási Kun József: *Politikai dolgozatok*. Budapest, 1916, passim.

Munkásságáról bővebben Varga Norbert: *Barabási Kun József, 37–63. o.* In P. Szabó Béla – Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogtudományi (1914–1949)*. Debrecen, 2004, 264. o.; Zsuppán F. Tibor: *A helyi önkormányzat újjászervezése 1871/72-ben, Századok*, 1980, 2. szám, 261–280. o.; Csorba László: *A dualizmus rendszerének kiépülése és konszolidált korszaka (1867–1890)*. In Gergey András: *Magyarország története a XIX. században*. Budapest, 2003, 364–365. o.; Csorba László: *A tizenkilencedik század története*. Budapest, 2000, 193–194. o.; Sipta István: *Törvények a vármegyék politikai átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények*. Budapest, 1995, 125–187. o.; Sipta István: *A főispáni hatáskör törvényi szabályozása (1870, 1886)*. In Máthé Gábor – Zlinszky János (szerk.): *Degré Alajos emlékkönyve*. Budapest, 1995, 299–302. o.

- 4 Valamennyi idézet: *Debrecen* (a továbbiakban: *Dh.*), 1871. február 16., 1. o.
- 5 Valamennyi idézet: *Dh.*, 1871. szeptember 5., 1–2. o.
- 6 Kajtár István: i. m. 72. o.; Ruszoly József: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága, 1872–1944. Tanulmányok és forrásközlés. 11–12. o.* In Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXXV. Szeged, 2004.* 336. o.
- 7 Ruszoly József: *Alkotmánytörténeti tanulmányok* 3. Szeged, 1993, 136. o. A témához lásd Ruszoly József: *A város és polgára. Válogatott írások Szegedről.* Szeged, 1999, 181 o.
- 8 *Dh.*, 1871. január 31., 1–3. o.
- 9 Valamennyi idézet: *Dh.*, 1871. március 23., 1. o.
- 10 Valamennyi idézet: *Dh.*, 1871. április 17., 1–3. o.
- 11 Valamennyi idézet: *Dh.*, 1871. július 4., 1–2. o.
- 12 *SzH.*, 1871. július 28., 1. o. Debreceni közgyűlési jegyzőkönyvek IV: B. 1108/a. 4. kötet. 158–159. szám.
- 13 *Dh.*, 1871. július 31., 1–3. o.
- 14 Valamennyi idézet: *Dh.*, 1871. július 31., 1–3. o.
- 15 Sárlos Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszérében.* Budapest, 1976, 85. o.
- 16 *Dh.*, 1871. július 31., 1–3. o.
- 17 Valamennyi idézet: *SzH.*, 1871. augusztus 2., 1. o.
- 18 Hubermann Gusztáv: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIX. Szeged, 1992.* 52–53. o.
- 19 Reizner Ferenc: *Szeged története.* III. kötet. Szeged, 1900, 53. o.
- 20 Hubermann Gusztáv: i. m. 53. o.
- 21 Reizner Ferenc: i. m. 359. o.
- 22 Hubermann Gusztáv: i. m. 53. o.
- 23 Gazdag István: Paray András, Debrecen első főispánja. *Hajdú Napló*, 1994. május 3.
- 24 A Paray családról bővebben Herpay Gábor: *Nemes családok Debreczenben.* Debrecen, 1925, 62. o.
- 25 *SzH.*, 1871. augusztus 4., 1–2. o.
- 26 *SzH.*, 1871. augusztus 25., 1–2. o.; Ruszoly József: *Alkotmánytörténeti...* 78. o.
- 27 *SzH.*, 1871. augusztus 25., 1–2. o.
- 28 Ruszoly József: *Alkotmánytörténeti...* 78. o.
- 29 *Uo.* 78. o.
- 30 *SzH.*, 1871. augusztus 4., 1–2. o.
- 31 *Uo.* 1–2. o.
- 32 *SzH.*, 1871. augusztus 6., 1–2. o.
- 33 *Uo.* 1–2. o.
- 34 Valamennyi idézet: *SzH.*, 1871. augusztus 9., 1. o.
- 35 Ruszoly József: *Alkotmánytörténeti...* 78. o.; *Szegedi Közgügyi jegyzőkönyv.* (A továbbiakban *Sz. K/jv.*) 1871, 134. szám.
- 36 *Sz. K/jv.* 1871, 135. szám.
- 37 *SzH.*, 1871. augusztus 19., 1–2. o.
- 38 *Dh.*, 1871. szeptember 6., 1–3. o.
- 39 *SzH.*, 1871. augusztus 13., 1–2. o.
- 40 Valamennyi idézet: *SzH.*, 1871. augusztus 16., 1–3. o.
- 41 *Dh.*, 1871. szeptember 6., 1–3. o.
- 42 *SzH.*, 1871. augusztus 11., 1–2. o.
- 43 *Uo.* 1–2. o.

- 44 Dáni Ferenc úr Szeged, Arad és Kecskemét szab. kir. városok főispánjának szab. kir. Szeged város közönsége 1871-ik év aug. hó 13-án tartott közgyűlésében mondott székfoglaló beszéde. *Szeged*, 1871, passim.
- 45 *SzH.*, 1871. augusztus 16. 1. o., *Szeged* szab. kir. város közönsége nevénben ugyanakkor (Dáni Ferenc székfoglaló beszédének elmondása után) hozzá intézett üdvözlét. *Szeged*, 1871, passim.
- 46 Méltóságos Dáni Ferenc úr, Szeged, Arad és Kecskemét városoknak főispánja 1871-ik évi augusztus hó 13-án történt ünnepélyes beiktatása alkalmával Szegeden. *Szeged*, 1871, passim.
- 47 *Dh.*, 1871. szeptember 6., 1–3. o.
- 48 *SzH.*, 1871. augusztus 16., 1–2. o.
- 49 *Uo.* 1–2. o. *Dh.*, 1871. szeptember 6., 1–3. o.
- 50 *Dh.*, 1871. szeptember 6., 1–3. o.
- 51 *Uo.* 1–3. o. Debreceni közgyűlési jegyzőkönyvek IV: B. 1108/a. 4. kötet. 208. szám.
- 52 *SzH.*, 1871. augusztus 16., 1–2. o.
- 53 *SzH.*, 1871. augusztus 23., 1. o.; *SzH.*, 1871. augusztus 30., 1–2. o.
- 54 *SzH.*, 1871. augusztus 20., 1–2. o.
- 55 *SzH.*, 1871. augusztus 23., 1. o.
- 56 *SzH.*, 1871. augusztus 27., 1–2. o.
- 57 *Uo.* 1–2. o.
- 58 *SzH.*, 1871. augusztus 30., 1–2. o.
- 59 *SzH.*, 1871. augusztus 25., 1–2. o.
- 60 A városi főispánok kinevezése előtt. *SzH.*, június 16., 1. o.
- 61 Kmetty Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve.* Budapest, 1897, 120. o.; *Zelczy Dániel: Debrecen sz. királyi város egyetemes leírása.* Debrecen, 1882, 223–224. o.
- 62 *Uo.* 1870. évi 42. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről. I. m. 17–19. o.; Nagy Ernő: *Magyarország közigazgatási állami jog.* Budapest, 1907, 373–375. o.; Korbuly Imre: *Magyarország közigazgatási jogának története.* Budapest, 1976, 128. o.; Supta István: *A főispáni szervezetről.* Budapest, 1871, 447–448. o.
- 63 Irinyi Károly: A politikai közgondolkodás és mentalitás Debreczenben (1867–1918). 287. o. In Gunst Péter (szerk.): *Debrecen története, 1849–1919.* 3. kötet. Debrecen, 1997, 504 o.; Boncz Ferenc: *A magyar közigazgatási törvénytudomány kézikönyve. A törvényhozás legújabb állása szerint.* Budapest, 1876, 128. o.; Supta István: *A főispáni hatáskör...* 299–302. o.
- 64 Miru György: A dualista politikai rendszer működése. In Veliky János: *Polgárvadász és szabadság (Magyarország a 19. században).* Budapest, 1999, 187–188. o.; Sárlos Béla: i. m. 85–86. o.; Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a 17. századtól a tanácsrendszer kialakulásáig.* Budapest, 1976, passim.
- 65 *SzH.*, 1871. június 16., 1. o.
- 66 Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora Magyarországon története, 1867–1918.* Budapest, 1934, 93–94. o.
- 67 Sárlos Béla: i. m. 85. o.
- 68 *SzH.*, 1871. június 16., 1. o.
- 69 *Dh.*, 1871. június 3., 1–3. o.
- 70 *Uo.* 1–3. o.
- 71 Pach Zsigmond Pál: *A dualizmus első évi Magyarországon.* Budapest, 1955, 27. o.